

ЗАГАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ХАРАКТЕР МЕТАБІБЛОГРАФІЇ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ БІБЛОГРАФІВ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст.

Наталія Рибчинська

*науковий співробітник відділу наукової бібліографії
відділення “Наукова бібліографія і книгознавство”
ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України*

Термін “метабібліографія” запровадив до наукового обігу авторитетний російський бібліографознавець Ісаак Моргенштерн¹. Саме так він запропонував називати вид бібліографії, призначення якого полягає в організації інформації про бібліографічні посібники. Учений запозичив міжнародний досвід утворення слів з префіксом мета- для позначення систем, з допомогою яких досліджують або описують вихідні системи. Такі словотвори використовують переважно для найменування теорій, що вивчають теоретичні знання (метаматематика, метакімія), або систем, які акумулюють дані про інформаційні масиви (метайнформація, метадані). В лінгвістичному плані неологізми дозволяють уникнути зайвих повторень.

Отже, І. Моргенштерн запропонував замість існуючого терміна “бібліографія бібліографії” вживати новотвір “метабібліографія” як лаконічніший і позбавлений тавтології. Цей загальний термін він рекомендував також використовувати для означення бібліографії третього та всіх наступних ступенів. Учений наголошував на більшому словотворчому потенціалі нового терміна, від якого легко утворюються похідні слова: метабібліографічна інформація, метабібліографічний посібник, метабібліографічні ресурси тощо. Вперше І. Моргенштерн подав слово “метабібліографія” у складеному ним термінологічному словнику², ширше

© Рибчинська Н., 2008

¹ Найвідоміший репрезентант Челябінської школи бібліографознавців, доктор педагогічних наук, професор Челябінської державної академії культури і мистецтв Ісаак Григорович Моргенштерн помер 24 січня 2008 р. Детально доробок ученого відображений у виданні: Моргенштерн Ісаак Григорьевич: Биобиблиограф. указ. / Сост. Г. А. Губанова.— Изд. 2-е, испр. и доп.— Челябинск, 2007.— 100 с.

² *Моргенштерн И. Г.* Библиография: Учеб. систематизир. терминолог. словарь.— Челябинск, 2002.— С. 8.

обговорив його у підручнику із загального бібліографознавства³, зафіксував на сайті “Еженедельник “Инфобиблио”⁴, відтак виступив з розлогим поясненням на сторінках фахового російського часопису “Библиография” в рубриці “Как мы говорим”⁵. Наразі неологізм виборює собі право на існування і знаходить прихильників у Росії⁶ та в Україні⁷. Правомірність введення в обіг нового терміна обґрунтувала О. Промська в спеціальній публікації у “Віснику Книжкової палати”⁸. На підтримку ініціативи І. Моргенштерна термін “метабібліографія” буде вживатись і у пропонуваному дослідженні.

Серед багатьох видів бібліографії метабібліографія посідає особливе місце. До об’єктів її обліку належать бібліографічні посібники всіх видів та жанрів: окремо видані бібліографічні покажчики, ґрунтовні прикнижкові і пристатейні списки літератури, бібліографічні реєстри у часописах, огляди літератури. Необхідною передумовою появи бібліографії другого ступеня є певний рівень розвитку практичної бібліографічної діяльності, внаслідок чого нагромаджується достатня для реєстрації кількість бібліографічної продукції.

Зародження метабібліографії в Україні, що припадає на 20-ті роки минулого століття, традиційно пов’язують з іменем Михайла Ясинського, першого історика національної бібліографії, завідувача відділу “Україніка” Всенародної бібліотеки України (далі — ВБУ) в Києві. Його діяльність у цій галузі розгорнулась на тлі активізації бібліологічного руху, один з векторів якого був націлений на створення вичерпного українського бібліографічного репертуару. Перший етап роботи властиво і передбачав підготовку бібліографії української бібліографії⁹. На думку М. Ясинського, вона одночасно могла слугувати базою для вивчення історії національної бібліографії. Показовою у цьому плані є його стаття “Головні моменти з історії української бібліографії”, доповнена ґрунтовним пристатейним метабібліографічним списком обсягом 264 назви¹⁰. Великою

³ *Моргенштерн И. Г.* Общее библиографоведение: Учеб. пособие.— Санкт-Петербург, 2005.— С. 28, 104, 154-156.

⁴ *Метабібліографія: [Електр. ресурс] // Инфобиблио: Еженедельник.— 2005.— № 18.— Режим доступа: <http://www.Chgaki.ru/infobiblio/?data=018>.*

⁵ *Моргенштерн И. Г.* Метабиблиография (библиография библиографии) // Библиография.— 2007.— № 5.— С. 135-139.

⁶ *Ганзикова Г. С.* Библиографический указатель “О детских книгах”: урок мастерства // Библиография.— 2006.— № 5.— С. 75.

⁷ *Метабібліографія: Покажчик бібліографічних видань Рівненської держ. обл. бібліотеки / Уклад.: Л. А. Костильова, О. Л. Промська; Наук. ред. В. П. Яроцук.— Рівне: Волинські обереги, 2007.— 64 с., іл.*

⁸ *Промська О.* Бібліографія бібліографії: термінологічний аспект // Вісник Книжкової палати.— 2007.— № 3.— С. 22-24.

⁹ Резолюції першого Пленуму Бібліографічної Комісії Української Академії Наук // Бібліотечний збірник. Ч. 3: Бібліографія на Україні.— Київ, 1927.— С. 40.

¹⁰ Бібліотечний Збірник.— Київ, 1927.— Ч. 3: Бібліографія на Україні.— С. 8-34.

заслугою М. Ясинського була підготовка “Проекту інструкції для складання бібліографії української бібліографії”¹¹, основні положення якої автор апробував при укладанні поточних бібліографічних реєстрів другого ступеня, що кілька років поспіль друкувались у “Журналі бібліотекознавства та бібліографії” ВБУ¹².

На жаль, усі заходи, спрямовані на створення українського бібліографічного репертуару, були на початку 30-х років в УСРР згорнуті. Теоретико-методичні напрацювання М. Ясинського у царині метабібліографії втратили свою актуальність після ідеологічних баталій на “книгознавчому фронті” і переорієнтації радянської бібліографії на обслуговування завдань соціалістичного будівництва. Тільки в незалежній Україні доробок М. Ясинського у галузі бібліографії другого ступеня був належним чином оцінений та відображений у біобібліографічному нарисі Н. Ф. Королевич “Бібліограф М. І. Ясинський” (Київ, 1995).

Паралельно з М. Ясинським наприкінці 20-х років у галузі метабібліографії в УСРР успішно працював Федір Максименко, який склав ґрунтовний бібліографічний покажчик другого ступеня краєзнавчого характеру¹³. Варто згадати також його блискучу доповідь “Бібліографія української бібліографії”, виголошену на спеціальній нараді, присвяченій складанню “Бібліографії української книги 1798–1914 рр.”. Йшлося про другу спробу підготовки репертуару української книги, започатковану в середині 40-х років спільно Київською та Львівською академічними бібліотеками під керівництвом Ю. Меженка. Після короткотривалої повоєнної відлиги роботу довелось припинити, оскільки її керівників було звинувачено у націоналізмі. Протокол цієї історичної наради як цінний архівний документ побачив світ лише на початку 90-х років¹⁴.

¹¹ Українська бібліографія.— Київ, 1928.— Вип. 1: Методологічний збірник.— С. 121-123.

¹² *Ясинський М.* Бібліографічна робота на Радянській Україні в 1926 році. Бібліографія бібліографічних покажчиків за 1926 рік // Журнал бібліотекознавства та бібліографії.— 1927.— № 1.— С. 64-92; Бібліографія на Радянській Україні, 1927 р. Бібліографія бібліографічних покажчиків за 1927 рік // Там само.— 1929.— № 3.— С. 71-106; Бібліографія на Радянській Україні, 1928 р. Бібліографія бібліографічних покажчиків за 1928 рік // Там само.— 1930.— № 4.— С. 34-58.

¹³ *Максименко Ф.* Матеріяли до краєзнавчої бібліографії України 1847–1929: Список бібліографічних праць, що стосуються до окремих місцевостей УРСР, Басарабії, Дону й Криму / Всенародна Бібліотека України при Всеукраїнській Академії наук.— Київ, 1930.— 264 с.

¹⁴ На шляху до створення репертуару української книжки: Протокол наради, присвяченій складанню “Бібліографії української книги 1798–1914 рр.”, яка відбулася в Бібліотеці АН УРСР 21-22 груд. 1945 р. / АН України. ЛНБ ім. В. Стефаника, Львівське відділення Археографічної комісії; Упоряд. *Л. І. Ільницька*; Відп. ред. *Я. Р. Дашкевич*.— Львів, 1991.— С. 22-23.

Внесок західноукраїнських діячів у розвиток національної метабібліографії досі практично не досліджувався. У найновішій спеціальній публікації “Бібліографія бібліографії — важливе джерело інформації про бібліографічні ресурси України” Т. Заморіна перелічила видання, починаючи тільки з 1969 р.¹⁵ І. Вовченко, оглядаючи розвиток в Україні бібліографії другого ступеня, лише побіжно згадала роботу Є.-Ю. Пеленського “Бібліографія української бібліографії”¹⁶. Натомість Г. Швецова-Водка, яка відвела у своїй книзі “Бібліографічні ресурси України”¹⁷ окремий розділ для “Бібліографії бібліографії”, прізвища галицьких бібліографів 20–30-х років ХХ ст. у ньому навіть не зазначила. Тим часом в Галичині плідну метабібліографічну діяльність провадили члени Бібліографічної комісії Наукового товариства ім. Шевченка І. Калинович, Є.-Ю. Пеленський, В. Дорошенко, М. Кордуба та інші, причому свої проекти вони намагались реалізовувати у всеукраїнському форматі. Сучасне бібліографознавство може запропонувати чималу кількість інформації про згаданих діячів, але ширше їх напрацювання у галузі метабібліографії ніхто не вивчав, що актуалізує обраний нами вектор дослідження.

Одним з перших в Україні бібліографією другого ступеня зацікавився Зенон Кузеля. Повідомляючи М. Грушевського про свої бібліографічні проекти, він писав у листопаді 1909 р., що укладає “спис бібліографічної літератури (про всілякі списи книжок, показники, описи рукописей, про бібліотеки, музеї, архіви, друкарні і книгарні) — дотепер около 400 заголовків”¹⁸. Згадана картотека, як і багато інших архівних матеріалів ученого, до нашого часу, на жаль, не збереглась.

Прихильнішою виявилась доля до архівної спадщини І. Калиновича, яка, попри деякі втрати, вціліла й осіла в архівних установах Львова. Найбільша її частка нині зберігається у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України (далі — ЛНБ. Відділ рукописів). У цій багатій рукописній колекції нам вдалось виявити чималу кількість матеріалів метабібліографічного характеру. Очевидно, зацікавлення бібліографією другого ступеня виникло у І. Калиновича на початку 20-х років ХХ ст. у процесі роботи над “Бібліографією українознавства” та “Всеукраїнською

¹⁵ *Заморіна Т.* Бібліографія бібліографії — важливе джерело інформації про бібліографічні ресурси України // Вісник Книжкової палати.— 2008.— № 2.— С. 11-12.

¹⁶ *Вовченко І. О.* Бібліографія бібліографії в Україні // Національна бібліографія України: стан і тенденції розвитку: Матеріали міжвід. наук. конф., 12-14 квіт. 1994 р., м. Київ / Нац. парламент. б-ка України.— Київ, 1995.— С. 94.

¹⁷ *Швецова-Водка Г.* Бібліографічні ресурси України: загальна характеристика: Навч. посіб. / Міністерство освіти і науки України, Рівненський держ. гуманітар. ун-т.— Рівне, 2000.— С. 153-174.

¹⁸ *Зенон Кузеля* до Михайла Грушевського / Упоряд.: *В. Науко, В. Старков.*— Ласторіжжя: РА “Тандем-У”, 2005.— С. 49.

бібліографією”. Ці потужні проекти І. Калинович реалізовував самотужки, а згодом у співпраці з Бібліографічною комісією НТШ і з допомогою ним же організованого в Золочеві бібліографічного бюро. Рік за роком картотека поповнювалась бібліографічними записами внаслідок опрацювання фондів бібліотек, систематичного перегляду української та зарубіжної преси, безпосередніх контактів з авторами й видавцями. Великого значення І. Калинович надавав роботі з бібліографічними джерелами. Він розписував бібліографічні покажчики, видавничо-книготорговельні каталоги, огляди літератури, нотуючи бібліографічні записи на окремих картках одного формату. Власні “зайві” примірники іноді просто розтинав і наклеював друковані вирізки на картки. Бібліографічні джерела своєю чергою також були самодостатнім об’єктом обліку, причому не тільки для хронологічного і алфавітного рядів картотеки, але й для систематичного, про що мова йтиме далі. На багатьох картках внизу є примітки І. Калиновича з кількісною характеристикою джерела та нотатками щодо мети використання.

Перший і єдиний зразок бібліографічного покажчика другого ступеня у друкованій спадщині І. Калиновича вміщено в його “Бібліографії українознавства за 1914–1923 рр.”, опублікованій як п’ятий том у серії видань Бібліографічної комісії Наукового товариства ім. Шевченка “Матеріали до української бібліографії”¹⁹. Перший випуск “Історія України” починається рубрикою “Бібліографія”, що налічує 124 записи. Тут, крім кількох критико-бібліографічних журналів, І. Калинович подав 116 бібліографічних посібників різних видів і жанрів, що вийшли як окремі видання, а також у вигляді прикнижкових списків і журнальних публікацій. Бібліографічний опис здійснено під прізвищами авторів або укладачів, окремі позиції доповнені короткими анотаціями.

Широке трактування національної історії, тобто залучення матеріалів про політику, господарство, науку, культуру, письменство, дозволило І. Калиновичу зібрати в рубриці більшу частину надбань української бібліографії часів Першої світової війни та визвольних змагань. Зареєстровано бібліографічні праці, складені Л. Биковським, В. Доманицьким, В. Дорошенком, Д. Дорошенком, І. Крип’якевичем та ін. Майже з вичерпною повнотою репрезентовано бібліографічний доробок самого І. Калиновича. 18 занотованих позицій дають підставу говорити про його достатньо плідну бібліографічну діяльність упродовж цього нелегкого десятиліття.

Ще більше планів було на найближче майбутнє, зокрема і в галузі метабібліографії, що підтверджує чималий корпус зібраних матеріалів,

¹⁹ Бібліографія українознавства за 1914–1923 рр. / Зібрав *І. Калинович*. — Львів, 1924. — Вип. 1: Історія України. Публікації в українській мові. — 59 с. — (Матеріали до української бібліографії; Т. 5).

які зберігаються компактним блоком у розділі “Бібліографія і книгознавство” предметно-тематичної частини архівної картотеки бібліографа²⁰. Це декілька справ, які, щоправда, не можна механічно поєднати в одне ціле, позаяк вони по-різному упорядковані і рясніють дублетними бібліографічними записами. Робочі картотеки бібліографічних посібників (так звані “Бібліографічні твори”) І. Калинович здебільшого упорядковував за алфавітом прізвищ їх укладачів або назв. Крім видань українською мовою, в окремих справах зібрані бібліографічні посібники іноземними мовами (російською²¹, польською, чеською, сербською²², італійською, латинською, німецькою, румунською, французькою²³). Вони цікавили бібліографа передовсім з огляду на вміст українознавчих матеріалів.

Складнішу схему систематизації матеріалу використано для укладання “Бібліографії бібліографії”²⁴, де поруч із загальним сформовано галузеві розділи. Всього тут занотовано 213 бібліографічних записів, але навіть побіжного погляду вистачає для висновку, що робота перебувала тільки на своїй початковій стадії. Це засвідчує невелика кількість бібліографічних записів у розділах, а деякі з них, хоч і зазначені, але не заповнені взагалі.

Окремої згадки заслуговує рукопис неопублікованої статті І. Калиновича “Сучасний стан української бібліографії”, над якою автор працював після 1924 р.²⁵ Мабуть, цю статтю він готував для журналу “Бібліологічні вісті” Українського наукового інституту книгознавства у Києві²⁶. Саме у ній бібліограф наголосив на необхідності “зібрання українських бібліографічних праць, порозкиданих по всіх журналах, збірниках, альманахах і часописах, — щоб скласти по змозі повний показчик “Бібліографії української бібліографії”²⁷. Повідомляв також про свій намір підготувати у вигляді окремого видання ґрунтовний бібліографічний показчик другого ступеня²⁸.

Висвітлення актуальних проблем бібліографії 20-х років минулого століття І. Калинович вдало доповнив історичним екскурсом, сягаючи витоків національної бібліографії. Автор зауважив, що перший в Україні

²⁰ ЛНБ. Відділ рукописів.— Ф. 59, спр. 630-637.

²¹ Там само.— Спр. 633.

²² Там само.— Спр. 634.

²³ Там само.— Спр. 635.

²⁴ Там само.— Спр. 631.

²⁵ Там само.— Спр. 65.

²⁶ Листи Юрія Меженка до львів'ян (1923–1969) / Упорядкув., передм., прим. М. Вальо.— Львів, 2002.— С. 66.

²⁷ ЛНБ. Відділ рукописів.— Ф. 59, спр. 65.— Арк. 27.

²⁸ Там само.— Арк. 21, 47.

бібліографічний список з переліком “істинних” і “ложних” книг уміщено в “Ізборнику Святослава 1073 р.” З давніх бібліографічних пам’яток він виділив “Оглавление книгъ, кто ихъ сложиль” і приєднався до тих учених, котрі схилились до думки, що автором згаданої праці міг бути Єпифаній Славинецький. Головний же акцент І. Калинович зробив на досягненнях української бібліографії ХІХ ст., послуговуючись формою внутрішньотекстової бібліографічної інформації.

Неабияку вартість має також пристатейний бібліографічний покажчик другого ступеня, в якому окремо подано бібліографію стародруків та бібліографію ХІХ–ХХ ст. Останню укладач згрупував у трьох розділах: загальні бібліографічні праці, бібліографічні покажчики до авторів, себто персональні, а також покажчики до українських “Periodika”, де вміщено різноманітні реєстри періодичних видань та покажчики їх змісту. За приблизними нашими підрахунками вся метабібліографія, включаючи внутрішньотекстову, налічує майже 250 бібліографічних записів. Наприкінці статті бібліограф планував подати “відомости про те, що видано у нас на протязі 1918–1924 рр. на полі українського книгознавства, або над якими бібліографічними творами працюють наші діячі книги”²⁹. На жаль, стаття не закінчена, згадані лише два прізвища — І. Айзеншток та Д. Багалій.

Принагідно зазначимо, що в друкованій спадщині І. Калиновича є невелика публікація аналогічного типу³⁰, з якої можна почерпнути відомості про поточні бібліографічні роботи самого автора, а також В. Барвінка, О. Бема, К. Воблого, О. Гуцала, В. Дорошенка, С. Єфремова, І. Кривецького, М. Плевака, Д. Ревуцького, О. Янати. Таким чином, І. Калинович намагався реалізувати свої зацікавлення в галузі метабібліографії навіть у форматі перспективного інформування. Додамо також, що він збирав матеріали з теоретичних питань бібліографії³¹.

Викладені факти наштовхують на думку про явну недооцінку ролі І. Калиновича у становленні національної метабібліографії. Не применшуючи заслуг її основоположника М. Ясинського, треба однак визнати, що піонером у цій галузі був усе ж І. Калинович, котрий випереджав київського колегу на декілька років. Жодному з них, зокрема, не вдалось повністю реалізувати своїх планів, тобто укласти ґрунтовний ретроспективний бібліографічний покажчик другого ступеня.

Ця нелегка місія випала на долю Євгена-Юлія Пеленського, якого метр української бібліографії В. Дорошенко назвав “одним із найвидатніших західноукраїнських бібліографів серед молодшого покоління адептів цієї

²⁹ ЛНБ. Відділ рукописів.— Ф. 59, спр. 65.— Арк. 48.

³⁰ *Калинович І.* Над якими бібліографічними творами працюють у нас? // Книжка.— 1922.— Чис. 8/10.— С. 116-118.

³¹ ЛНБ. Відділ рукописів.— Ф. 59, спр. 630.

науки”³². Згадана цитата запозичена з нарису про Є.-Ю. Пеленського, що вийшов у 1994 р. в серії “Визначні діячі НТШ”. Книга складається з низки статей і спогадів та бібліографічного покажчика, упорядкованого М. Морозом.

Головне місце в бібліографічному доробку Є.-Ю. Пеленського посідає “Бібліографія української бібліографії”, яка друкувалась упродовж 1932–1934 рр. у часописі “Дзвони”³³, а відтак вийшла окремим виданням³⁴. Увагу дослідника привертають кілька особливостей, пов’язаних з підготовкою покажчика. Важко повірити, що його упоряднику, який саме дебютував як бібліограф, на той час виповнилось тільки 24 роки. Навіть рецензенти відзначали “вельми відважну спробу автора “Бібліографії української бібліографії” дати покажчик з таким широким завданням”³⁵. Адже загальноукраїнський дискурс проекту і доволі специфічний об’єкт обліку вимагали не лише чималих зусиль, але й досвіду. Робота ускладнювалась через неможливість контактувати з бібліографами Радянської України й отримувати звітні відомості про найновішу бібліографічну продукцію. Попри все, Є.-Ю. Пеленському вдалось довести кількісні показники “Бібліографії української бібліографії” до 2359 позицій. Для упорядкування бібліографічного масиву було використано міжнародну десяткову класифікацію, вжиту чи не вперше в західноукраїнській бібліографічній практиці. Властиво галичани тут відставали від наддніпрянців, котрі вже з 1919 р. використовували перекладені Ю. Меженком скорочені таблиці міжнародної десяткової класифікації³⁶. У багатьох розділах та рубриках упорядник “Бібліографії української бібліографії” виокремив географічно-територіальні групи до міст включно. Поруч з українськими і російськими зареєстрував деякі важливіші та незастарілі бібліографічні джерела іноземними мовами.

Впадає у вічі диспропорція у наповненні окремих розділів та рубрик покажчика. Найбільшу кількість бібліографічних записів налічує загальний

³² *Дорошенко В. Є.-Ю. Пеленський — книгознавець і бібліограф // Євген-Юлій Пеленський: Життєписно-бібліографічний нарис / Наукове Товариство імені Т. Шевченка у Львові. — Львів, 1994. — С. 27.*

³³ *Дзвони. — 1932. — Чис. 2. — С. 155-158; Чис. 4. — С. 313-316; Чис. 5. — С. 397-400; Чис. 10. — С. 694-696; Чис. 12. — С. 815-816; 1933. — Чис. 1. — С. 3-4 обкл.; Чис. 2. — С. 3-4 обкл.; Чис. 3. — С. 3-4 обкл.; Чис. 5. — С. 3-4 обкл.; Чис. 6/7. — С. 341-342; Чис. 8/9. — С. 423-424; Чис. 10. — С. 487-488.*

³⁴ *Пеленський Е. Ю. Бібліографія української бібліографії. — Львів: З друк. “Бібльос”, 1934. — 198 стовп. — (Бібліотека “Дзвонів”; Чис. 4). — (Видання “Богослові”; Чис. 18).*

³⁵ *Зленко П. [Рецензія] // Дзвони. — 1935. — Чис. 4. — С. 224. — Рец. на кн.: Пеленський Е. Ю. Бібліографія української бібліографії. — Львів, 1934. — 198 стовп.*

³⁶ *Меженко-Іванов Ю. Міжнародня децимальна бібліографічна класифікація. Скорочені таблиці з абетковим показником і пояснюючий текст / Головна книжна палата. — Київ, 1919. — 92 с.*

розділ (0), який становить майже третину цілого бібліографічного масиву. Окремої згадки заслуговує рубрика 01(01) цього розділу “Бібліографія бібліографічних покажчиків”, як зразок бібліографії третього ступеня, оскільки тут зареєстровано декілька бібліографічних посібників другого ступеня, зокрема роботи М. Ясинського, Л. Биковського, Ф. Максименка, С. Сірополка. Наприкінці рубрики вміщено коротку примітку, що подає згадку про аналогічні матеріали в інших розділах з відсиланням до відповідних позицій.

Фахово опрацьовано рубрику “Покажчики змісту періодичних видань”, у якій фігурують не тільки часописи, але й різноманітні Вісники, Записки, Труди, Известія, Губернські та Спархіяльні відомості.

Структурна композиція галузевої бібліографії має свої особливості. За кількісними показниками виділяються розділи: педагогіка, мова, література, історія. Найменше бібліографічних записів зібрали філософія, технічні науки.

Після виходу покажчика з’явилося кілька прихильних відгуків на нього, зокрема П. Зленка у “Дзвонах”, І. Огієнка в “Нашій культурі”, О. Мох в “Новій Зорі”, В. Дорошенка в “Записках Наукового товариства ім. Шевченка”³⁷. Усі перелічені вище рецензенти підкреслювали вагу першої універсальної “Бібліографії української бібліографії” для розвитку національної науки і культури³⁸, порівнювали її з “Biblijografja biblijografji polskiej” Wiktora Nahna (Lwów, 1921), яка за кількісними показниками поступалась роботі Є.-Ю. Пеленського. Кожен з критиків подав свої зауваження, вказав на головні хиби, зокрема помилки й пропуски. О. Мох звернув увагу на значні прогалини у розділі “Релігія”, що, на його думку, був не просто неповним, а навіть поверховим як для книги, надрукованої у серії видань “Богословія”³⁹. Найбільше доповнень зробив В. Дорошенко, рецензія котрого вирізнялась особливою ґрунтовністю. Принагідно зазначимо, що у відділі наукової бібліографії ЛНБ зберігається примірник “Бібліографії української бібліографії”, оправлений разом з рецензією В. Дорошенка, виготовленою на друкарській машинці.

Огляд діяльності Є.-Ю. Пеленського в галузі метабібліографії закінчимо згадкою про складені ним галузеві бібліографічні посібники другого ступеня,

³⁷ Зленко П. [Рецензія] // Дзвони.— 1935.— Чис. 4.— С. 224-225; Огієнко І. [Рецензія] // Наша культура.— 1935.— Кн. 2.— С. 122-123; Арамис [Мох О.]. Потрібні праці Є. Ю. Пеленського // Нова Зоря.— 1935.— Чис. 56 (28 лип.).— С. 6-7; Дорошенко В. [Рецензія] // Записки Наукового товариства ім. Шевченка.— Львів, 1937.— Т. CLV.— С. 362-368.

³⁸ Т. Заморіна у статті “Бібліографія бібліографії — важливе джерело інформації про бібліографічні ресурси України” першим універсальним ретроспективним бібліографічним покажчиком бібліографічних посібників називає видання “Бібліографічні посібники УРСР, 1976–1980”, опубліковане щойно в 1985 р.

³⁹ Нова Зоря.— 1935.— Чис. 56 (28 лип.).— С. 6.

передовсім “Бібліографію української мовознавчої бібліографії”⁴⁰, що отримала високу оцінку І. Огієнка, котрий потрактував її як “майже повну”⁴¹. В часописі “Рідна школа” Є.-Ю. Пеленський опублікував “Педагогічну бібліографію” з розділом “Бібліографія педагогічних бібліографій” (183 назви)⁴², яка вийшла окремим відбитком⁴³. Заслуговує також на увагу “Бібліографія Шевченківської бібліографії” обсягом 29 бібліографічних записів⁴⁴.

Бібліографічну Шевченкіану тримали в полі зору й інші бібліографи. Особливе місце вона посідала в науковому доробку В. Дорошенка. Ще в 1913 р. він отримав доручення від НТШ скласти до столітнього ювілею Кобзаря персональний бібліографічний покажчик. Перша світова війна перервала започатковану роботу, яка згодом була відновлена, але розтягнулась на довгі роки, впродовж яких В. Дорошенко намагався відстежувати всю поточну Шевченкіану. Результати цих спостережень знайшли відображення у низці бібліографічних оглядів, зокрема “Шевченкознавство за останнє десятиліття (1914–1924)”⁴⁵ та “Шевченкознавство в 1925 р.”⁴⁶, в кожному з яких була окрема рубрика “Бібліографія Шевченківської бібліографії”. План видання ґрунтовного персонального покажчика, присвяченого Кобзареві, В. Дорошенку вдалось реалізувати значно пізніше. Український науковий інститут у Варшаві, здійснюючи повне видання творів Шевченка, відвів останній, XVI том для “Бібліографічного покажчика Шевченкових творів”, складеного В. Дорошенком⁴⁷. У цьому ж томі вміщено його статтю “Бібліографія Шевченкознавства”⁴⁸, в якій оглянуто понад 40 бібліографічних посібників, укладених М. Комаровим, М. Яшеком, О. Баґрієм, М. Сумцовим, М. Плеваком, Ю. Меженком, О. Дорошкевичем та ін. На відміну від звичайного реєстру, жанр огляду, в якому В. Дорошенко був справжнім майстром, дозволив йому подати відомості про структуру й обсяг окремих покажчиків, відзначити їх переваги й недоліки, оцінити роботу укладачів. Особливу вартість цій публікації забезпечила компетентність автора, котрий чверть століття присвятив бібліографії шевченкознавства. Без перебільшення можна

⁴⁰ Рідна мова.— 1934.— Чис. 3.— Стовп. 109-112; Чис. 4.— Стовп. 161-164; Чис. 6.— Стовп. 253-256; Чис. 7.— Стовп. 309-312; Чис. 8.— Стовп. 361-364; Чис. 9.— Стовп. 401-402; Чис. 10.— Стовп. 449-452.

⁴¹ Огієнко І. [Рецензія] // Наша культура.— 1935.— Кн. 2.— С. 122.

⁴² Пеленський Е. Ю. Педагогічна бібліографія // Рідна школа.— 1939.— Чис. 5.— С. 76-77; Чис. 6/7; Чис. 8.— На окр. вкладці.

⁴³ Пеленський Е. Ю. Українська Педагогічна Бібліографія.— [Львів, 1939].— 16 с.

⁴⁴ Дажбог.— 1933.— Чис. 3.— С. 51-57.

⁴⁵ Стара Україна.— 1925.— Чис. III-IV.— С. 72-80.

⁴⁶ Славянская книга.— 1926.— Чис. 4-5.— С. 215-220.

⁴⁷ Шевченко Т. Повне видання творів.— Варшава; Львів: Український Науковий Інститут, 1939.— Т. XVI.— С. 1-324.

⁴⁸ Там само.— С. 345-355.

сказати, що завдяки В. Дорошенку маємо хрестоматійний зразок бібліографічного огляду другого ступеня. Додамо, що метабібліографічну інформацію В. Дорошенко подавав у вигляді окремих невеликих рубрик у низці інших своїх бібліографічних посібників⁴⁹.

Насамкінець згадаємо ще один потужний бібліографічний проект, в межах якого було сформовано чималий метабібліографічний масив. Плануючи підготувати ґрунтовний бібліографічний покажчик з історії України, член Бібліографічної комісії НТШ Мирон Кордуба у 20–40-х рр. зібрав величезну картотеку. Подібно до І. Калиновича, історію М. Кордуба трактував досить широко, тому його роботу можна розглядати як багатогалузеву українознавчу бібліографію. Зі смертю вченого робота припинилась, проте унікальна картотека “Бібліографія історії України”, попри деяке розпорошення й окремі втрати, збереглась і нині знаходиться в архіві Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України. Вона складається з двох частин — хронологічної (52389 назв) і тематичної (11646 назв). Припускають, що хронологічно впорядкований матеріал, у якому М. Кордуба виділив 15 блоків, кожен з яких об’єднує 10 років, — це робочий варіант картотеки. Натомість сам бібліографічний покажчик історик планував систематизувати за тематичним принципом, то ж почав формувати окремі тематичні рубрики і підрубрики⁵⁰. З-поміж них привертає увагу “Бібліографія” (а фактично метабібліографія), яка налічує 858 назв. У теперішньому вигляді ця рубрика тематичної картотеки поділена на 14 хронологічних блоків за десятиліттями: 1800–1809 (1 назва), 1810–1819 (2 назви), 1820–1829 (2 назви), 1830–1839 (4 назви), 1840–1849 (11 назв), 1850–1859 (11 назв), 1860–1869 (22 назви), 1870–1879 (27 назв), 1880–1889 (69 назв), 1890–1899 (90 назв), 1900–1909 (95 назв), 1910–1919 (129 назв), 1920–1929 (214 назв), 1930 (152 назви). Окремо зібрано бібліографічні записи без зазначення року видання (29 назв)⁵¹.

⁴⁹ *Дорошенко В. В.* Литература украиноведения за 1912 г.— Петроград: Типография Императорской Академии наук, 1914.— 64 с.— Отдельный оттиск из издания: “Обозрение трудов по славяноведению”, 1912 г., вып. III; *Дорошенко В.* Найновіша література про П. Куліша: Інформативний огляд видань і розвідок за останні п’ятнадцять літ, 1914–1928 рр. // Записки Наукового товариства ім. Шевченка.— Львів, 1928.— Т. CXLVIII.— С. 307-334 та ін.

⁵⁰ *Піх О. М.* Картотека Мирона Кордуби “Бібліографія історії України”: структура та принципи складання // Український історичний журнал.— 2007.— № 4.— С. 178-179.

⁵¹ Розподіл цієї та інших сформованих М. Кордубою тематичних рубрик на хронологічні блоки здійснив молодший співробітник Центру дослідження українсько-польських відносин Інституту українознавства Олег Піх. Він також довів до кінця започаткований М. Кордубою поділ хронологічних блоків на тематичні рубрики. Таким чином, на сьогодні картотека існує паралельно у двох форматах: тематичному і хронологічному.

Серед зареєстрованих джерел — бібліографічні посібники українською, російською, польською, німецькою, чеською та іншими мовами різних жанрів, книготорговельні каталоги та поточні бібліографічні списки включно. Бібліографічний опис доволі повний, окремі бібліографічні записи вміщують анотації, посилання на рецензії. Відомо, що Інститут працює над переведенням картотеки в електронну версію і планує підготувати до видання якщо не цілу картотеку, то хоча би окремі її розділи. Хотілося би побачити серед них і “Бібліографію”.

Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки: зародження метабібліографії в Україні припадає на початок 20-х років минулого століття; важливу роль в її становленні й розвитку відіграли члени Бібліографічної комісії Наукового товариства ім. Шевченка у Львові І. Калинович, В. Дорошенко, Є.-Ю. Пеленський, М. Кордуба; перші поважні спроби обліку бібліографічної продукції здійснив І. Калинович у контексті опрацювання “Бібліографії українознавства” та підготовки “Всеукраїнської бібліографії” (більша частка зібраних матеріалів осіла в архіві бібліографа, що зберігається у відділі рукописів ЛНБ). З середини 20-х років активну діяльність в УСРР розгорнув М. Ясинський, котрого вважають основоположником національної метабібліографії. Паралельно з М. Ясинським плідно працював у цій галузі Ф. Максименко. Для подальшого розвитку метабібліографії неабияке значення мала поява у Львові в 1934 р. “Бібліографії української бібліографії”, складеної Є.-Ю. Пеленським, що була першим в Україні зразком універсальної бібліографії другого ступеня широкої ретроспективи.

ЗАГАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ХАРАКТЕР МЕТАБІБЛІОГРАФІЇ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ БІБЛІОГРАФІВ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст.

Наталія Рибчинська

*науковий співробітник відділу наукової бібліографії
відділення “Наукова бібліографія і книгознавство”
ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України*

Висвітлено діяльність членів Бібліографічної комісії НТШ у Львові І. Калиновича, В. Дорошенка, Є.-Ю. Пеленського, М. Кордуби в галузі метабібліографії. Одним із засадничих принципів підготовки бібліографічних посібників другого ступеня (друкованих і рукописних) було прагнення галицьких бібліографів працювати у всеукраїнському форматі, керуючись загальнонаціональними інтересами.

Ключові слова: національна метабібліографія, Бібліографічна комісія НТШ, І. Калинович, Є.-Ю. Пеленський, В. Дорошенко, М. Кордуба, бібліографія україно-

знавства за 1914–1923 рр., бібліографія української бібліографії, бібліографія історії України.

**ALL-UKRAINIAN CHARACTER OF METABIBLIOGRAPHY OF
WESTERN UKRAINIAN BIBLIOGRAPHERS OF THE FIRST
HALF OF THE 20th c.**

Natalia Rybchyns'ka

*Research Fellow, Scientific Bibliography Dept.,
Division of Scientific Bibliography and Bibliology,
L'viv Stefanyk Scientific Library, National Academy of Sciences of Ukraine*

Activities of members of Bibliography Commission of Shevchenko Scientific Society in L'viv (Ivan Kalynovych, Volodymyr Doroshenko, Yevhen-Yulii Pelens'kyi, Myron Korduba) in area of metabibliography are reflected. Aspiration of Halychyna bibliographers to work in an all-Ukrainian format and to follow all-national interests was one of the fundamental principles of their second degree printed and handwritten bibliographic editions.

Keywords: national metabibliography, Bibliographic commission of Shevchenko Scientific Society in L'viv, Ivan Kalynovych, Volodymyr Doroshenko, Yevhen-Yulii Pelens'kyi, Myron Korduba, bibliography of Ukrainian studies in 1914–1923, bibliography of Ukrainian bibliography, bibliography of history of Ukraine.

**ОБЩЕУКРАИНСКИЙ ХАРАКТЕР МЕТАБИБЛИОГРАФИИ
ЗАПАДНОУКРАИНСКИХ БИБЛИОГРАФОВ ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XX ст.**

Наталья Рыбчинская

*научный сотрудник отдела научной библиографии
отделения “Научная библиография и книговедение”
ЛНБ им. В. Стефаника НАН Украины*

Освещена деятельность членов Библиографической комиссии НТШ во Львове И. Калиновича, В. Дорошенко, Е.-Ю. Пеленского, М. Кордубы в области metabibliography. Одним из основополагающих принципов подготовки библиографических пособий второй степени (печатных и рукописных) было стремление украинских библиографов работать во всеукраинском формате, руководствуясь общенациональными интересами.

Ключевые слова: национальная metabibliography, Библиографическая комиссия НТШ, И. Калинович, В. Дорошенко, Е.-Ю. Пеленский, М. Кордуба, бібліографія українознавства за 1914–1923 рр., бібліографія української бібліографії, бібліографія історії України.